

Introducció

Glòria Bordons i Anna Díaz-Plaja

Les aportacions de la teoria de la literatura a l'ensenyament

La didàctica de la literatura ha dedicat importants esforços a definir les seves àrees, els seus objectius i els seus procediments. L'eix format per autor, obra i lector és la base que ha recolzat tot l'edifici teòric i metodològic. Com és ben conegut, els plantejaments basats en l'autor i en l'obra han dominat el món de l'ensenyament de la literatura durant molts anys, però darrerament l'hora del lector sembla que ha arribat.

Tot sovint s'ha recordat com s'ha produït aquest desplaçament (Ballester, 1998; Bordons, 1994; Díaz-Plaja, 2002). Els plantejaments basats en el coneixement i sistematització dels **autors** han estat durant molts anys l'eix fonamental d'aprenentatge i era la forma com s'organitzaven els manuals de literatura. El alumnes havien d'aprendre història literària i la història literària organitzava els seus coneixements en àmbits de cultura (per llengües, per nacions, etc.). La presentació de moviments, escoles i peculiaritats d'autors facilitava la creació d'un fris de referència fonamental per situar els autors en l'espai i en el temps. Lamentablement, no sempre era copsat pels estudiants, els quals acabaven memoritzant dades sense massa sentit i escassa capacitat de relació, i el que era encara més grotesc, sense haver llegit les obres literàries.

Aquest oblit de la lectura literària va finalitzar amb l'arribada dels enfocaments centrats en **l'obra**. L'anàlisi, la lectura atenta i el comentari de text es van convertir en els procediments metodològics per excel·lència, i generacions d'estudiants s'hi van familiaritzar a les anàlisis estructurals o retòriques i a enfrontar-se amb un text per a explicar-lo. Com que tot moviment entranya la seva pròpia perversió, el comentari de text també va arribar a cansar els alumnes; que hi veien l'aplicació d'eines d'anàlisi complicades que causaven una sensació d'encotillament feixuc.

En conseqüència, aquest cansament entronitzà el tercer element de l'eix literari: el **lector**. L'objectiu de la didàctica de la literatura va derivar cap a l'anàlisi dels processos de formació del lector, a les formes possibles d'educació literària, en la dissecció del lector model a partir de les seves lectures, o en la

determinació del seus intertextos. El suport a la didàctica de l'estètica de la recepció, la psicologia cognitiva o la les teories de la intertextualitat ha donat diversos resultats a casa nostra o en àmbits ben pròxims (Cobmer, 1999; Lluch, 1999; Mendoza, 1998, 1999, 2004).

Els models d'ensenyament que durant aquests anys han imperat han estat centrats en la creació de lectors competents i amatents, implicats en un hàbit de lectura aconseguït a través del gaudi. Han crescut propostes d'animació a la lectura, de tallers literaris o de clubs lectors. Òbviament, tampoc han faltat professors impermeables a aquestes perspectives que continuaven amb els plantejaments historicistes o formalistes de tota la vida, especialment a l'ensenyament secundari, però el cert és que l'avantguarda de les propostes, les actituds més innovadores, eren les que es fonamentaven en uns paràmetres que podien resumir-se en els aspectes següents: d'una banda, una *ideologia* (amb un cert regust del maig 68) centrada en la llibertat lectora, el plaer de la lectura, el rebuig per la imposició, els drets a no llegir (Díaz-Plaja, 1999) i d'una altra, la *revisió del cànon*: un cànon que havia de respondre a nous reptes i que havia de donar pas a literatures no canòniques (introducció de la literatura infantil i juvenil, altres materials tradicionalment no literaris, literatures forànies, literatura experimental, etc.).

Avui, ja entrats en el segle XXI, la didàctica de la literatura continua situant-se en la perspectiva del lector, però ara ha après a matisar una mica els seus objectius, de manera que els resultats són potser més eclèctics, menys definits si es vol, però infinitament més operatius i rics. Cal partir del lector, sí, però cal també recuperar els aspectes més rics basats en l'autor i en l'obra per a una comprensió global - i un gaudi més ple- del fenomen literari. Les experiències que recollim en aquest llibre contempen diversos vessants de l'eix autor-obra-lector i intenten recollir aquestes noves aportacions, entre les quals les següents:

Des del punt de vista del lector sembla establir-se:

1. Un aprofitament dels coneixements que aporta l'estudiant de secundària al seu aprenentatge literari. Això vol dir una valoració de la cultura juvenil en què es troba immers i un aprofitament dels elements que puguin suposar una aproximació a certs aspectes de l'alta cultura. Si la teoria de la recepció s'aboca a la construcció de

l'intertext del lector a partir dels seus sabers textuais, literaris i extraliteraris, cal comprovar la incidència de la cultura juvenil en la formació d'aquests sabers, que formen part de diferents cultures i nivells sociològics diversos, però d'un arrelament absolut en la percepció estètica i comunicativa dels lectors que pretenem formar. (Giralt Torrente, 1999; Lluch, 2002; Marina, 2000; Mayol, 1997; Mercier-Faivre, 1999). Desperdicar aquest potencial és un error. Com diu Bru de Sala *"Imaginemos un tobogán por el que baja un chico con la lengua fuera. Si aplicamos esfuerzos en detener e invertir su descenso, estaremos actuando contra la gravedad, algo superior a nuestras fuerzas. Si, en cambio, situamos otro tobogán frente al primero, podremos aprovechar el impulso descendiente para iniciar una recuperación posterior."* (Bru de Sala, 2003: 17).

2. Paradoxalment, un nou interès per la creació d'unes lectures prescriptives o itineraris que assegurin l'educació literària i la formació d'aquest lector sobre unes bases sòlides. Això posa en qüestió els plantejaments més maximalistes de la llibertat lectora i matisa el concepte omnipotent dels drets dels lectors. L'àmbit escolar és, molt sovint, l'única possibilitat d'oferir una promoció real de lectura sistematitzada i tendent a la construcció de nous sentits. Una responsabilitat que l'escola ha de saber acceptar i formular amb criteris àgils, atès que una societat com la nostra ha multiplicat possibles ofertes de promoció de lectura lliure i d'espais de llibertat creadora (biblioteques públiques, setmanes de poesia, actes i fóruns, etc. Colomer, 2004).

Des del punt de vista de l'autor i de l'obra semblen recuperar-se:

1. La revisió i aprofitament de plantejaments historicistes per a una autèntica lectura significativa de l'obra. L'enfocament historicista dóna claus precises de lectura d'una obra, tot mostrant la importància de l'ordenació cronològica i ajudant a percebre el fenomen literari com una successió dialèctica, i una simultaneïtat rica de l'expressió literària dels diversos pobles.
2. La utilització de bones eines d'anàlisi formal per a focalitzar l'atenció sobre l'obra literària, la qual cosa enriqueix sens dubte l'objectiu

primordial de tota educació literària, és a dir, el coneixement de la llengua literària o del sistema literari enmig dels altres sistemes.

Els postulats teòrics de molts treballs aplegats en aquest volum oscil·larien entre aquestes postures; però és obvi que molts d'ells traspuen una assumpció de perspectives de la literatura comparada. Aquesta aproximació teòrica i metodològica de la literatura permet superar la visió estrictament nacional i aspira a una descripció més general del fenomen literari. D'altra banda, no nega les literatures locals, sinó que n'és la conseqüència, perquè aprofundeix en la seva inserció en un món fet de peculiaritats i de globalitats. "Toda historia de la literatura ha de ser necesariamente comparativa" (Max Koch, 1886).

La literatura comparada, des de les seves formulacions inicials, ha anat afinant les eines metodològiques i precisant el seus objectius. D'aquesta manera, alguns enfocaments de tipus historicista i d'altres formalistes es fonen en els eixos d' estudi de la comparatística clàssica –esplèndidament posada al dia per Guillén (1997)-, que posa en joc diversos aspectes (els temes, les formes, els gèneres, la història de la literatura i la crítica) i estableix diferents perspectives de comparació, tant de tipus causal com conjuntural; També estableix analogies de contextos, paral·lelismes de tipus formal i estructural, etc. Això ha permès desenvolupar conceptes com el d'influència o imitació, que han esdevingut claus per relacionar textos. Les noves veus en comparatística contempen nous aspectes com el dels estudis postcolonials, els enfocaments "de gènere" o la revisió del cànon, (Vega & Carbonell, 1998; Romero López, 1998), que són d'una extraordinària utilitat per a les noves necessitats de formació literària en una societat canviant, de presència multicultural i de multiplicació de referents comunicatius.

Tot això permet potenciar recursos didàctics més enllà de l'exègesi o l'ordenació cronològica, com són ara la comparació i el contrast. O bé, centrar les programacions en eixos temàtics. I, per descomptat, ampliar el cànon amb textos que ens faciliten l'entrada d'altres literatures i cultures. El conjunt d'aquests avenços teòrics aportats per la literatura comparada ha contribuït a un canvi d'objectius i procediments bàsics, que tot seguit passem a enumerar.

Objectius de les propostes didàctiques

En primer lloc, creiem que els objectius han de ser diversos. És evident que aquests seran diferents segons que ens trobem en una classe de llengua on fem servir la literatura o segons que ens situem en una classe només de literatura. En qualsevol cas, els objectius poden ser culturals, lingüístics, creatius i actitudinals. El pes d'uns o d'altres dependrà del context i dels destinataris.

Encara que ens situem en una classe de llengua, és bo que contemplem sempre objectius **culturals**. Com a tals, entenem no tan sols el coneixement d'autors, moviments o determinats contextos, sinó també la coneixença de referents culturals imprescindibles per a qualsevol ciutadà culte, de les idees que han mogut els grans avenços de la humanitat o dels temes que han format el canemàs de la nostra història cultural. D'altra banda, tot i que el context cultural a què ens referim bàsicament és el d'occident, perquè és el que ha conformat la literatura europea, creiem que en un món en què les distàncies s'han escurçat tant gràcies a internet i en què a les aules cada dia hi ha més barreja de cultures, cal oferir un ventall de textos i autors que vagin una mica més enllà i que posin en igualtat de condicions autors occidentals, orientals, africans, etc. En resum, la classe de literatura ha de ser una finestra oberta que permeti el coneixement de l'"altre" i que faciliti, a través de la cultura, la solidaritat i l'intercanvi.

En l'aspecte cultural, cal tenir en compte que no tot s'acaba a l'aula. La cultura és present al carrer i a la societat. Cada dia es realitzen múltiples actes culturals a la ciutat, al barri, al poble, etc. i els diaris i mitjans de comunicació es fan ressò de l'estrena d'exposicions, la publicació de nous llibres, la producció de films o altres productes audiovisuals, la realització de concerts, etc. Tot això forma part de la vida cultural del lloc i no ha d'estar allunyat de la cultura que es mostra a classe. No pot ser que els adolescents d'avui es continuïn sorprenent de la pintura abstracta o de les performances poètiques. D'alguna manera l'educació literària ha de facilitar la creació de ciutadans cultes, futurs consumidors de la cultura que es fa a prop seu. Això implica no només que la cultura viva entri a l'aula (a partir de la visita d'escriptors, del visionat d'alguns programes de televisió, de la consulta habitual dels diaris, etc.), sinó també que l'alumne accedeixi al món cultural de fora (sigui a partir de sortides col·lectives al teatre, cinema

o exposicions, sigui a partir de propostes que impliquin la visita a museus, o l'assistència a esdeveniments culturals, tot interrelacionant allò que s'està fent a classe amb allò que culturalment passa a la ciutat).

En segon lloc, i ja que la literatura és llengua, un altre tipus d'objectius que es poden assolir a la classe de literatura, són els **lingüístics**, des dels plans més específics de la llengua com la fonètica, la morfosintaxi o el lèxic, fins a objectius més globals de caire textual. La classe de literatura és una bona escola de llengua tant oral com escrita. Volem emfasitzar especialment com n'és de particularment adequat el treball de la llengua oral a partir de la literatura. En primer lloc, perquè en un ensenyament en què vulguem aconseguir uns lectors crítics és imprescindible el diàleg, el contrast d'opinions¹. I en segon lloc, perquè la lectura en veu alta de forma expressiva és una bona eina per entrar a fons en el significat del text. Fins i tot, la memorització de poemes o de fragments teatrals pot ser un procediment ideal per introduir l'entonació de la llengua o per polir la pronunciació. En qualsevol cas, el més important és parlar sobre les obres, i contrastar allò que cadascú creu que diuen els textos amb les pròpies opinions i creences. Només així es crearà el procés d'empatia necessari per fer el salt cap a l'addicció a la literatura.

Anant a altres aspectes lingüístics, voldríem destacar aquí la importància de la literatura per a l'aprenentatge del lèxic. Els textos literaris van més enllà del llenguatge quotidià i, de la mateixa manera que ens poden ensenyar costums i tradicions d'altres èpoques o països, també poden ensenyar-nos el nom de coses desconegudes per a la majoria dels lectors, o proporcionar-nos el nom precís d'objectes no gaire familiars. Si focalitzem el treball del vocabulari amb activitats específiques, de ben segur que, a la llarga, aconseguirem un notable enriquiment lèxic.

I, si ens col·loquem en el terreny textual, les virtuts de la literatura són enormes, ja que dintre dels textos literaris es troben tots els tipus i registres textuais, la qual cosa en fa possible la imitació, el contrast amb textos no literaris o el comentari analític. Són moltes les possibilitats de treball de llengua escrita amb la literatura, des de la demanda de senzills

¹ En unes entrevistes en profunditat fetes pel grup PIEBA (Poesia i Educació a Barcelona, avui) a estudiants d'ESO sobre les seves experiències a la classe de literatura, tots confessaven que el que més els agradava era poder comentar els textos de manera participativa, sense que el professor els imposés un significat (G. Bordons i altres, 2003).

resums (activitat més de comprensió) fins a la construcció de textos d'opinió o textos paral·lels (proposta que també compliria objectius creatius). El fet que la literatura sigui bàsicament llengua escrita permet un gran desenvolupament d'aquesta habilitat, tant la receptora com la productora.

Un tercer tipus d'objectius a desenvolupar amb la literatura són els **creatius**. Ja hem vist que, si pretenem desenvolupar la llengua oral i escrita de l'alumnat, en molts casos usarem activitats creatives. Però potser caldria preguntar-se què entenem per "creatiu". Crear no és partir del no res. Per construir coses noves i originals, cal partir d'elements coneguts. És ajuntant coses diverses procedents de camps diferents o transformant allò ja existent que podem "crear". Per això, el procés més aconsellable és, d'una banda, posar l'alumne en contacte amb obres singulars i acompanyar-lo en el descobriment dels elements que han contribuït a aquesta originalitat. I d'altra banda, acostumar l'alumne al joc creatiu: a imitar, manipular, reduir, ampliar... és a dir, a exercitar-se en tots aquells procediments que poden ajudar a entendre el procés creatiu i alhora a experimentar amb l'escriptura.

Finalment, els objectius **actitudinals** són els primordials per aconseguir uns lectors crítics i motivats. Per aquest motiu, creiem que tant els enfocaments temàtics com l'ampliació del cànon clàssic són fonamentals per aconseguir una bona actitud, ja que els textos triats poden acostar-se als interessos dels joves i suscitar la manifestació de les seves opinions. És clar que no tot s'ha de limitar a la presentació d'uns textos interessants, sinó que això ha d'anar acompanyat d'unes activitats participatives. El professorat, a la classe de literatura, ha de ser més un moderador o un animador que dirigeixi el debat que no pas un conferenciant. Dels textos, se n'ha de parlar. I el professor ha de fer expressar l'alumnat sobre allò que, per a ell, diuen els poemes, contes, etc. Ha de procurar que els joves contrastin el que exposen els textos amb la pròpia vida, fins arribar a fer-se seus els personatges o paraules que hi ha en aquelles pàgines. De la mateixa manera, ha de procurar que contrastin aquestes opinions entre ells i que aprenguin a respectar visions diferents tant a la literatura com a l'aula. El diàleg i la implicació personal són els elements imprescindibles per al desvetllament d'una bona actitud envers la literatura. Si a això li sumem

una creació lúdica, és ben difícil que no hi hagi alumnes que s'enganxin als llibres i, a més, amb entusiasme.

També pot col·laborar a una bona actitud, el fet de fer-los descobrir els coneixements, autors i obres, en lloc de transmetre'ls-hi tota la informació. Un aprenentatge constructiu sempre es mostra més eficaç, però si aquest aprenentatge és, a més, construït amb una total implicació personal i fent-ho en col·laboració, aconseguirem una actitud ben positiva envers la literatura.

Activitats

Per desenvolupar aquests objectius haurem de desplegar un ventall prou variat d'activitats, en què les destreses posades en joc siguin ben diverses. De la mateixa manera que en la didàctica de la llengua ja fa molts anys que el professorat té assumida una metodologia comunicativa, provinent de l'ensenyament de segones llengües, cal aplicar els mateixos principis a l'ensenyament de la literatura. Per tant, tot i que la tradició didàctica s'ha centrat gairebé exclusivament en el comentari de text i el taller literari, cal ampliar aquest espectre d'activitats. Això no vol dir no tenir en compte molts elements continguts en aquests dos procediments bàsics, sinó més aviat no centrar la classe exclusivament en una d'aquestes, si se'n pot dir així, metodologies, i diversificar-ne els processos.

En primer lloc, podem distingir dos grans blocs d'activitats: les centrades en la **comprensió** oral i escrita o bé en **l'expressió** oral i escrita (les primeres han estat centrals en el comentari de text, mentre les segones han focalitzat els objectius dels tallers). Dintre de cadascuna, però, els tipus d'activitats poden ser ben diversos segons la destresa intel·lectual que es posi en joc. Així, per exemple, dintre de les més analítiques, tenim les d'analitzar, localitzar, reconèixer o resoldre problemes o preguntes, que poden anar des d'aspectes més generals i globals dels textos fins a qüestions molt particulars o específiques. D'altra banda, activitats com comparar, relacionar o contrastar, en què tant insisteixen els diversos capítols d'aquest llibre, se situen també en aquesta perspectiva, però des d'una òptica més plural i constructivista, pel fet que del contrast neix la generalització. Situats en el mateix terreny de tenir al davant més d'un text, d'altres activitats com classificar o catalogar relacionen els

coneixements literaris adquirits amb mostres concretes, que ajuden a solidificar els referents culturals de l'alumnat. I, finalment, una activitat tan tradicional com "memoritzar" no deixa de situar-se en aquesta esfera i, ben mesurada, pot tenir clars avantatges tant des del punt de vista de desenvolupament de la memòria, com des de l'aprenentatge de la llengua oral com, per descomptat, d'identificació amb el text i descobriment del seu significat.

Entre les productives, hi hauria un bon ventall d'activitats, moltes de les quals ja han estat citades prèviament i que, evidentment, tenen una relació directa amb la creativitat. D'una banda, tenim les manipulatives: substituir, transformar, completar, continuar, ampliar, reduir... I, de l'altra, les creatives més obertes, que se centren en la imitació o la construcció "a partir de". Sigui amb un treball analític previ, sigui a partir del text o sigui agafant com a punt de sortida una pluja d'idees o un diàleg entre l'alumnat, l'escriptura creativa "ensenya" tot sovint més que grans lliçons magistrals sobre el procés que han seguit els grans escriptors per construir les seves obres.

Finalment, cal tenir en compte també activitats prèvies a la presentació del text, que serveixen per ajudar a situar l'alumnat en el tema de què es parlarà, per recórrer a aquells elements que, en relació a allò, té guardats en la seva memòria, o simplement, per buscar informació, que després li serà necessària per entendre millor el text.

En resum, si l'alumnat de la classe de literatura manifesta que vol aprendre a entendre i reclama que es deixi sentir la seva veu (Bordons, 2003), les activitats que li plantejarem haurien d'estar centrades en la participació, el descobriment i el diàleg, és a dir, en un més gran protagonisme de l'estudiant-lector, en l'obertura a tots els cànons, en la construcció col·lectiva del coneixement cultural i del sentit del text, i en una presència més equilibrada entre lectura i escriptura.

Els capítols del llibre

L'organització d'aquest llibre pretèn respondre a les preguntes següents:

- Què han de saber els alumnes (com coneixen els conceptes literaris sobre els autors i les obres: els gèneres, la història de la literatura, el

llenguatge literari, les formes, els temes, la intertextualitat, etc. i com això ho interrelacionen amb altres branques de la cultura).

- Què han de llegir ? (quines lectures, el paper de la literatura juvenil i el pas a la literatura «clàssica», els possibles itineraris lectors, els autors d'altres cultures, etc.).
- Com aprenen ? (els procediments habituals : comentaris de text, « treballs sobre obres », tallers, etc. i altres formes de treballar més adequades per a un aprenentatge significatiu, com el diàleg col·lectiu o l'escriptura).
- Com cal relacionar-ho amb altres aprenentatges ? (la llengua- tant la pròpia com les altres-, les relacions amb les ciències socials, amb els relats audiovisuals, etc.).
- Com l'escola es pot convertir en un agent cultural, perquè la literatura hi sigui present i perquè l'alumne s'integri en l'entorn cultural?

Per això hem partit de capítols redactats per professorat universitari i professorat de secundària, que ha reflexionat i experimentat sobre els diferents temes des de fa temps. Molts d'ells havien participat en les sessions de tres cursos consecutius sobre teoria de la literatura i didàctica de la literatura als Juliol de la UB², amb notable èxit d'assistents i valoració, la qual cosa ens va fer pensar que seria una bona idea de compartir amb altres persones el caràcter efímer d'aquells cursos.

També hem tingut en compte que hi hagués un equilibri entre els gèneres literaris en què es basen les propostes (alguns capítols se centren més en textos narratius, d'altres en poemes, d'altres en textos teatrals... i d'altres els tenen en compte tots), així com que hi hagués equilibri entre els temes a tenir en compte (història de la literatura, cànion clàssic o juvenil, literatura comparada, etc.), els procediments (per exemple, el descobriment d'un autor, les sortides teatrals, l'ús de la premsa, internet,

² "L'enfocament temàtic en l'ensenyament de la literatura" el juliol de 1999, "El conte literari i la seva aplicació a l'ensenyament" el juliol de 2000 i "Estudiar poesia, ensenyar poesia" el juliol de 2000. En els cursos participaren molts d'altres professors amb temes molt interessants. Lamentablement, l'espai disponible no és suficient per donar cabuda a totes les veus que es deixaren sentir en aquell marc.

etc.), les formes (com els recursos per produir humor) i la presència d'altres cultures (com la literatura africana).

Partint d'aquests criteris hem bastit un llibre en què l'objectiu primordial és donar orientacions per a la formació de lectors crítics, motivats i cultes a l'etapa de l'educació secundària.

El llibre l'hem organitzat en tres apartats: el **cànon**, els **temes** i l'**entorn cultural**. En el primer comencem per una reflexió sobre diversos procediments per introduir d'una manera lúdica, però alhora rigorosa, els autors canònics de la història de la literatura catalana. El professor Llorenç Soldevila, amb una llarga trajectòria en la realització d'itineraris o crèdits variables centrats en temes atractius per als estudiants (el terror, els viatges, les musicacions de poesia de tots els temps, etc.), dona el tret de sortida posant sobre la taula els problemes més freqüents per a la introducció de la cronologia o dels textos canònics a les aules de secundària i proposant alhora recursos motivadors per solucionar-los.

A continuació, dos capítols reflexionen o fan propostes entorn el cànon: els clàssics universals i la literatura juvenil. En el primer cas, dos professors valencians, Francesc Calatayud i Rosa Escrivà, amb material publicat per treballar història de la literatura o temes universals al Batxillerat, presenten una mostra de selecció de textos de literatura universal que permeten eixamplar l'horitzó de referents literaris de l'estudiant i, alhora fer veure com les interrelacions entre textos de diferents èpoques i literatures pot ajudar a una millor comprensió de la globalitat humana de la literatura. En el segon cas, Josep Francesc Delgado, escriptor tant de llibres de literatura adulta com juvenil i professor de secundària, ens planteja una reflexió sobre aquesta debatuda branca de la literatura i la seva definició.

Però si la literatura que oferim als estudiants ha de ser representativa de la cultura humana en general, cal que trenquem els límits de la selecció canònica que habitualment s'ofereix a les aules. En una societat en què cada dia hi ha una major diversitat cultural a les aules, cal donar entrada a altres literatures, a més de l'occidental. És per això que ens complau especialment presentar l'experiència que la professora M.Rosa Obiols ha desenvolupat a les seves aules a partir de la literatura africana i una proposta encara més singular desenvolupada per un grup de professors francesos del GFEN (grups francesos d'educació nova) entorn al poeta

palestí Mahmud Darwix. En aquest cas, el capítol té l'interès, a més, de presentar un procediment novedós i eficaç per a la introducció d'un autor davant l'alumnat.

El segon apartat del llibre pretén ser molt pràctic i se centra en un dels eixos bàsics per treballar la literatura a Secundària: l'enfocament temàtic. Els dos primers capítols són mostres de seqüències didàctiques concretes que giren entorn a un tema (els conflictes bèl·lics o la fascinació pel cos de la persona estimada, dos subtemes, per tant, de dos dels grans temes universals literaris: la guerra i l'amor). Tant en un cas com en l'altre s'ha tingut en compte l'equilibri entre els diferents gèneres, la introducció de textos literaris canònics i no canònics, i fins i tot la presència de textos no literaris, així com el desenvolupament d'una metodologia en què la participació de l'alumnat és fonamental. D'altra banda, el primer cas és també un exemple de la interrelació de la literatura amb altres branques de la cultura, com en aquest cas són les ciències socials.

El tercer capítol dins d'aquest apartat se centra, més que en un tema, en una modalitat: l'humor. El professor de la Universitat de Barcelona, Joan Manuel, ens destaca aquest aspecte tan present en la literatura catalana del darrer segle i situa clarament els recursos que arrenquen el riure o somriure tant en textos literaris com en acudits. Ens ha interessat, en aquest cas, mostrar com la literatura pot ser també divertida, com pot connectar fàcilment amb el que busquen els adolescents i com, a través de la ironia, també podem contribuir a la formació d'uns ciutadans més crítics.

En el darrer apartat del llibre, titulat l'entorn cultural, hem volgut anar una mica més enllà de la literatura i presentar-la en relació amb l'entorn cultural del dia a dia. Teatre, televisió o cinema, premsa i internet són els eixos dels diferents capítols que l'integren. En el primer cas, els professors universitaris Civera, Palou i Díaz-Plaja, encarregats dels dossiers didàctics del Teatre Nacional de Catalunya, sintetitzen les particularitats de l'espectacle teatral i estableixen els eixos bàsics perquè les sortides teatrals es converteixin en ponts d'integració de l'alumnat a l'entorn cultural ciutadà. En el segon cas, la professora de la Universitat de València, Gemma Lluch, descriu les relacions que el relat literari té amb l'audiovisual i ens fa adonar com pot ser de fàcil i atractiu aprofitar el coneixement que els adolescents tenen de sèries televisives o de pel·lícules per introduir-los

en les estructures, temes i personatges de la narració literària i convertir-los en lectors assidus. La premsa és el tercer pont que aquí es construeix per anar cap a la literatura. El professor de secundària Francisco Gallardo n'és l'encarregat d'estudiar-ne les relacions i de mostrar les grans possibilitats que tant per a la llengua com per a la literatura té la premsa. La intenció no és solament la d'usar la premsa com un recurs més per treballar la llengua a classe, sinó habitar l'alumnat a la seva lectura, desvetllar el seu interès per l'actualitat i relacionar l'estil i temàtica de la premsa amb un determinat tipus de literatura.

Finalment, no volíem acabar el llibre sense un gran aliat del professorat en els nostres dies: Internet. No es tracta de substituir les classes de literatura per la cerca d'informació a internet, sinó de donar orientacions perquè el professorat pugui aprofitar aquesta macroenciclopèdia que és internet per augmentar els coneixements de l'alumne, acostumar-lo a la cerca rigorosa, donar-li pistes per saber destriar el gra de la palla i demostrar que la literatura no s'acaba en els llibres que el professor porta a classe sinó que és una manifestació cultural en permanent ebullició. Per això hem cregut convenient la presentació classificada de tot allò que avui dia podem trobar sobre literatura catalana a Internet per part de Jaume Subirana, escriptor i professor de la Universitat Oberta de Catalunya amb una llarga trajectòria en l'elaboració de pàgines web i cursos sobre aquest tema. I, d'altra banda, l'exposició d'una experiència concreta a l'ensenyament secundari a partir d'una pàgina web sobre el *Tirant lo Blanch*, a càrrec d'Antònia Carré, professora de secundària. D'aquesta manera no tot queda en el terreny virtual, sinó que les possibilitats d'aprofitament didàctic són ben explícites³.

Amb tot això, esperem haver contribuït a posar el nostre granet de sorra en la construcció d'una didàctica de la literatura que integri l'eix autor-obrador, i contribueixi així a la formació d'uns lectors actius, motivats, creatius, reflexius, cultes i lliures.

³ Un altre cas de creació específica per a l'ensenyament d'una pàgina web i l'experimentació consegüent és la de la pàgina *Els entra-i-surts de Brossa* (www.uoc.edu/lletra/especial/brossa) (Bordons, 2004).